

Havskonungens gåva

Saga av Zacharias Topelius
Första gången publicerad år 1869
Nykarlebyveckan 2016

Havskonungens gåva

av Zacharias Topelius

Det var en gång en fiskare, som hette Laxmatte.

Han hade en gumma som hette Laxmaja. De bodde om vintern i en liten stuga på fasta landet, men flyttade om våren till en röd klippan ut i havet och bodde där hela sommaren. Där hade de en ännu mindre koja, med träklinka i stället för lås, en grästensspis, en flaggstång och en vädersnurra på kojans tak.

Klippan hette Ahtola och där växte en liten rönn och fyra albuskar. Några tuvor fint gräs, några strån vass och örten med gula blommor som kallas renfana. Men det bästa på klippan var tre tuvor gräslök, som Laxmaja planterat i en klyfta. Det var inte mycket, men det tillräckligt för Laxmajas kryddgård.

Alla goda ting är tre. Laxmatte och hans gumma fiskade lax om våren, strömning om sommaren och sik om hösten. Var det vackert väder så seglade de på lördagen in till staden, sålde fisken färsk och gick i kyrkan på söndagen. Ofta hände det att de bodde flera veckor ensamma ute på klippan Ahtola och såg ingenting annat än sin lilla hund Prins, sina tuvor, buskar, blommor, havets måsar och fiskar, den stormiga himlen och de vita vågorna. Klippan låg vid yttersta havsbandet.

Laxmatte och Laxmaja var förnöjda och arbetsamma. De levde i sin fattiga koja och tyckte att de var rika, när de saltat så mycket fisk, att det räckte över vintern. Förresten, hade de smör, bröd, fisk, en drickstunna och en surmjölkskagge. Vad behövde de mer? Nu skulle nog allt ha varit bra om inte Laxmaja haft en hemlig önskan. Hon funderade år ut och år in, hur hon skulle bli så rik, att hon en gång kunde skaffa sig en ko.

-Vad ska du göra med en ko? Sa Laxmatte. Inte kan hon simma och inte ryms hon i vår båt, så att vi skulle få ut henne till klippan. Om vi får ut henne så har vi ju ingenting att mata henne med.

-Här finns ju fyra albuskar och sexton grästuvor, menade Laxmaja.

-Ja, varför inte? Skrattade Laxmatte. Här finns ju också gräslökstuvor. Du kan ju föda henne med gräslök.

-Alla kor tycker om salt strömning, menade gumman.

-Det skulle man allt se! Sa gubben. Nej, jag tackar, det bleve en dyr ko! Slå du kon ur hågen, det är bra som det är!

Laxmaja suckade. Hon förstod att gubben hade rätt, men kon kunde hon inte glömma.

Laxmaja tänkte på söt grädde och färskt fil. Det bästa i världen.

En dag medan gubben och gumman rensade strömning vid stranden, började Prins skälla. Strax därpå sågs en vackert målad båt med tre unga herrar styra mot klippan.

-Ro hit med en filbunke, gumma lilla, ropade de.

-Ja, den som det hade! suckade Laxmaja.

-Låt gå för en kanna mjölk då, sa ungherrarna.

-Ja, den som det hade, suckade gumman ännu djupare.

-Vad för något? Har ni ingen ko?

Laxmaja teg. Hon ville inte svara på en så känslig fråga.

-Ko har vi inte, svarade Laxmatte, men vill ni ha böckling, så är den färdig om ett par timmar, alldeles varm.

om

-Får gå för böcklingen, sa herrarna och slog sig ned på stenarna och väntade medan femtio strömmingar trädde på spett över rökugnen.

-Vad heter den här lillklippan? Frågade en av dem.

-Ahtola, svarade gubben.

-Nå, vad går det då för nöd på er, när ni bor i havsgudens gård?

Laxmatte begrep ingenting. Han visste ingenting om förfädernas havsgudar. Men de unga männen förklarade saken.

-Ahti, är en mäktig konung, som bor på gården Ahtola vid en klippa i djupa havet. Han har guld och dyrbara skatter. Ahti härskar över alla fiskar och andra havsdjur. Han har de vackraste kor och de snabbaste hästar, som betar sjögräs på havsbotten. Den som håller sig väl hos Ahti, blir snart en rik man. Men man måste akta sig noga, för Ahti är ombytlig och lättretad. Han kan förargas av en liten sten, som kastas i vattnet, och då tar han tillbaka sina gåvor och piskar upp havet i storm och drar ner seglaren i havets djup.

Laxmatte skakade på huvudet. Nu var böcklingen klar och herrarna åt för sex, fastän de var bara tre. När de var färdiga fick Laxmatte en blank silvermark. Herrarna tackade för god mat och reste vidare.

Laxmaja hade inte sagt ett enda ord, men tänkte desto mera. Hon hade god hörsel och hade till punkt och pricka lagt berättelsen om Ahti på minnet. Se, det vore något, tänkte hon för sig själv, att få en av trollets kor. Det vore något, att få mjölka en så präktig kossa både morgon och kväll. Men så lycklig lär jag väl aldrig bli.

-Vad funderar du på? frågade Laxmatte.

-Just ingenting, sa gumman. Men i hemlighet funderade hon på några gamla trollramsor, som hon hört som barn och som kunde ge god fiskelycka. Om jag skulle försöka, tänkte hon. Nu var det lördagskväll och då brukade inte Laxmatte lägga ut några nät. Men när det blev kväll sa gumman:

-I kväll borde vi lägga ut näten.

-Nej, sa gubben, det har aldrig någon välsignelse med sig att fiska på söndagsnatten.

-I natt var det stormigt, och vi fick så litet, sa gumman. I kväll är havet blankt som en spegel, och med den vinden som var, stiger strömmingen hitåt.

-Men det drar ihop sig i nordväst, sa gubben, och Prins har ätit gräs i kväll.

-Hör nu på, sa gumman, vi lägger ut ett endaste nät. Då får vi så att vi kan packa den öppna tunnan full.

Gubben lät övertala sig, och så rodde de ut med nätet. När de nu var på det djupaste havet, började gumman gnola den gamla trollramsans och ändrade orden efter sitt hjärtas önskan:

*Ahti med det långa skägget
Ahti i det djupa havet,
skatter har du många, fina,
havets fiskar de är dina,
havets pärlor utan like
samlas i ditt kungarike,
havets vackra kor, de feta,
gräs på dina ängar beta...*

-Vad är det du gnolar? frågade gubben.

-Det är bara en gammal visa som rann mig i hågen, svarade gumman, och så fortsatte hon att sjunga:

*Konung i de vida vatten,
ej begär jag gyllne skatten,
ej begär jag pärlors smycke,
ej för silver är mitt tycke.
Havets kung, ge mig en kossa,
och jag vill till lön dig giva,
solens guld och månens skiva...*

-Det var en dum visa, sa Laxmatte. Vad ska man begära annat än fisk av havskungen? Gumman låtsades inte höra honom och sjöng och sjöng allt i samma ton, så länge de var på djupet. Så kom de tillbaka till klippan och gick snart därefter till vila. Laxmatte och Laxmaja låg i sin säng, men ingen av dem fick en blund i sina ögon. Den ena tänkte på det hotande ovädret, den andra tänkte på Ahtis kor. När det var över midnatt, satte sig gubben upp i sängen och sa till sin gumma:

-Hör du något?

-Nej, sa gumman.

-Snurran piper. Nu har vi oväder och måste ut och bärga näten.

Båda steg upp, och sommarnatten var mörk som oktober, och stormen ven i alla knutar. När de kom ut låg det stora havet som vit snö omkring dem i natten, och skummet stänkte högt upp över taket i fiskarkojan. En sådan natt mindes Laxmatte sig aldrig ha upplevt. Att skjuta ut båten och gå till sjöss för att bärga näten, var inte att tänka på. Gubben och gumman stod häpnadslösa vid trappan och måste hålla sig fast vid dörrposten, medan vattnet stänkte dem över ansiktet.

-Sa jag inte det. Det för aldrig något gott med sig att fiska på söndagsnatten? menade Laxmatte buttert, och gumman stod där så förvånad och förskräckt, att hon inte ens tänkte på Ahtis kor.

När ingenting fanns att göra, gick de in igen. Nu var de trötta efter nattvaket, och de somnade gott, som om ingen storm hade brusat kring deras ensliga klippta. När Laxmatte och hans gumma vaknade, stod solen redan högt på himmelen och ovädret hade upphört.

-Nej, vad är det här! Ropade gumman, när hon tittade ut genom dörren.

-Det ser ut som en stor sälhund, menade Laxmatte.

-Så sant jag lever, är det inte en ko! Utropade Laxmaja.

Och en ko var det, en präktig röd ko av bästa sorten, fet och frodig. Hon gick där så lugn på stranden och rörde inte ens vid de torftiga grästorvorna. Laxmatte trodde inte sina ögon. Men en ko var det. Det visade sig när gumman började mjölka henne och fyllde alla kärl, ända till öskaret, med den raraste morgonmjölk. Gubben skakade förgäves sitt huvud. Han kunde inte begripa, hur kon kommit dit och så gick han ut för att söka sina förlorade nät. Det dröjde inte länge förrän han fann dem uppkastade på stranden och alldeles fulla av fisk.

-Det är gott och väl att vi har en ko, sa Laxmatte medan han rensade strömmingen. Men vad ska vi föda henne med?

-Det blir väl någon råd, sa gumman.

Och kossan hittade själv på råd. Hon gick ut i vattnet och åt av sjögräset, som växte vid stranden. Alla, utom Prins, tyckte att hon var en snäll ko. Prins skällde på henne, han hade fått en rival!

Från den dagen fanns det mjölkfat och filbunkar i överflöd. Alla nät var ständigt fulla av fisk. Laxmatte och Laxmaja blev feta av vällevnad och varje dag rikare. Gumman kärnade smör, gubben skaffade sig två drängar och började fiska i stort.

Kossan fortsatte att sköta sig själv. Om hösten, när Laxmatte och Laxmaja flyttade över till fastlandet, gick kon i sjön, och om våren när de kom tillbaka, stod hon åter på klippan.

-Vi skulle behöva en bättre stuga, sa Laxmaja andra sommaren. Den gamla är alldeles för liten för oss och drängarna.

-Ja, sa Laxmatte. Och så byggde han en präktig stuga med ordentligt lås och fiskebod på klippan och tog två drängar till. Han fiskade nu så mycket så att han kunde skicka många tunnor lax, strömming och sik till Ryssland och Sverige.

-Om jag ändå fick en piga att hjälpa mig, sa Laxmaja en dag.

-Ta dig en, sa gubben. Och så tog de sig en piga.

Men då sa Laxmaja:

-Vi har alldeles för lite mjölk till så mycket folket. När jag nu har en piga, kunde hon med samma besvär sköta tre kor.

-Så får du sjunga en visa till för trollet, sa gubben retsamt.

Detta förargade Laxmaja. Men en söndagsnatt rodde hon åter ut på djupet och sjöng som förut:

*Ahti med det långa skägget,
Ahti i det djupa havet
tusen kor du har i havet
ge mig tre av dem som mina!*

På morgonen stod tre kor på klippan i stället för en, och alla åt sjögräs och skötte sig som den första.

-Är du nöjd nu? frågade Laxmatte sin gumma.

-Visst skulle jag vara nöjd, sa gumman, om jag bara fick två pigor till för det stora hushållet och dessutom lite bättre kläder. Har du inte hört att jag kallas madam?

-Nå ja, sa gubben. Laxmaja fick flera pigor och fina madamkläder.

-Det vore nu allt så bra, sa hon, om vi bara hade det lite bättre om sommaren. Du skulle bygga oss ett tvåvåningshus och föra dit mull, så vi fick en trädgård. Där skulle du bygga ett litet lusthus som jag kunde få sitta i och se på sjön. Och så skulle vi ha en spelman, som spelade för oss på basfiol om kvällarna. Så skulle vi ha en egen liten ångbåt att fara till staden med, när det blåser.

-Ingenting annat, sa Laxmatte, och så gjorde han allt var hans gumma ville.

Klippan Ahtola blev så fin och Laxmaja blev så förnäm. Prins matades med kalvstek och gräddvåfflor och blev rund som en kagge.

-Är du nöjd nu? Sa gubben

-Visst är jag nöjd, sa Laxmaja, om jag bara hade trettio kor. Det behövs för ett sådant här stort hushåll.

-Gå till trollet, sa Laxmatte.

Gumman for ut med sin nya ångbåt och sjöng för havskonungen. Nästa morgon stod trettio fina kor på stranden, och alla skötte sig själva.

-Vet du gubbe, sa Laxmaja, här är alldeles för trångt på en så usel liten klippa, och var får jag rum för de många korna?

-Jag vet ingen annan råd, sa gubben, än att du pumpar ut havet.

-Du pratar! Vem kan pumpa ut havet?

-Försök med din nya ångbåt, där är en pump.

Gumman begrep väl att gubben tokades, men kunde inte låta bli att tänka på det.

-Inte kan jag pumpa ut havet, tänkte hon. Men kanske jag kunde fylla det. Jag kan ju bygga en damm med stenar och sand, så får vi vår klippa dubbelt så stor.

Gumman lastade sin nya ångbåt med sten och for ut på havet. Spelmannen var med och spelade så vackert på sin basfiol. Havskonungen Ahti och alla havets tärnor dök upp till vattenytan för att lyssna på spelet.

-Vad är det som glittrar så vackert i vågorna? Frågade Laxmaja.

-Det är havets skum som blänker i solskenet, svarade spelmannen.

-Kasta ut stenarna! Sa Laxmaja.

Folket i ångbåten började kasta ut stenarna, plums, plums, till höger och vänster i skummet. En av stenarna plumsade nära Ahtis huvud och ryckte bort hälften av havskonungens skägg. Det blev ett stort väsen i havet och vågorna tumlade som i en kokande gryta.

-Varifrån kom den vindilen? undrade Laxmaja. Men innan hon talat till slut, gapade havet upp som ett jättestort gäddgap och slukade hela ångbåten.

Laxmaja sjönk som en sten till botten. Hon stretade emot med händer och fötter och kom åter upp till ytan. Där fick hon fatt på spelmannens basfiol och flöt på den. I detsamma såg hon bredvid sig Ahtis förskräckliga huvud, och han hade bara ett halvt skägg.

-Varför har du kastat stenar på mig? röt havskonungen.

-Ack, nådig herre, suckade Laxmaja, det var ett misstag. Stryk björnpomada på skägget, så växer det snart ut igen.

-Käring, har jag inte givit dig allt vad du begärt och mera därtill?

-Jo visst, nådiga herre. Stort tack för korna! De mjölkar rätt som kameler.

-Nå var har du solens guld och månens skiva, som du lovade mig?

-Ack, nådig herre, de har ju lyst alla dagar och nätter på sjön, när det inte varit mulet, svarade Laxmaja illmarigt.

Jag ska lära dig! ropade havskonungen och gav basfiolen en puff så att den for med gumman som en raket mot klippan.

Där stod Prins. Nu lika utsvulten som förr i tiden och gnagde på ett kråkben. Laxmatte satt i sin slitna gråa jacka ensam på trappan till den gamla fattiga kojans och band på ett nät.

-Se på mor, sa han. Varifrån kommer du flygande med en sådan fart och varför är du så våt?

Laxmaja såg sig förbluffad omkring och sa:

-Var är vårt tvåvåningshus?

-Vilket hus? sa gubben.

-Vårt stora hus och trädgården och drängarna och pigorna och de trettio sköna korna och ångbåten och allt annat?

-Nu pratar du i nattmössan mor, sa gubben. Ungherrarna har förvridit huvudet på dig så att du sjöng tokvisor i går kväll ute på sjön, och så fick du inte sova förrän i gryningen. Det var oväder i natt men nu är det förbi. Jag nämdes inte väcka dig, utan rodde ensam ut efter näten.

-Men jag har sett Ahti, sa Laxmaja.

-Du har legat i din säng och drömt galenskaper och så gick du i sömnen ut i vattnet.

-Men där är basfiolen, sa Laxmaja.

Vacker basfiol! Det är ju en gammal stock. Nej, gumma lilla, allt var bara en tokig dröm.

*Sagan bearbetad av personalen vid Nykarleby
stadsbibliotek*